

Strasbourg, 2015. december 15.

CPT/Inf (2015) 44

Az egy fogvatartottra jutó élettér büntetés-végrehajtási intézetekben: A CPT előírásai

A CPT minimális előírása a élettérre vonatkozóan büntetés-végrehajtási intézetekben a következő:

- 6m² élettér az egyszemélyes zárkákban
+ szaniter helyiség
- 4m² élettér egy fogvatartottra a többszemélyes zárkákban
+ teljesen elválasztott szaniter blokk
- legalább 2m távolság legyen a zárka falai között
- legalább 2,5 m legyen a távolság a zárka padlózata és mennyezete között

Bevezetés

1. Az 1990-es évek óta a CPT kidolgozott és alkalmazásba vett bizonyos minimális követelményeket arra vonatkozóan, hogy egy fogvatartott számára mekkora élettérnek kell rendelkezésre állnia egy zárkában. Bár ezeket a követelményeket gyakran használták számos CPT látogatási jelentésben, mindeddig nem foglalták össze őket egyetlen dokumentumban.

2. Ugyanakkor egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik ezek iránt a követelmények iránt, nemzeti szinten (a tagállamok büntetés-végrehajtási intézményekért felelős hatóságai, a fogva tartást figyelemmel kísérő nemzeti testületek, mint például az OPCAT alapján létrehozott nemzeti megelőző mechanizmusok¹, a belföldi bíróságok, az NGO-k, stb. körében), illetve nemzetközi szinten is, nem utolsósorban a börtönök túlszűfoaltsága és annak következményei miatt. Jelenleg az Európa Tanács Börtönügyi Együttműködési Tanácsa (PC-CP) egy Fehér Könyv elkészítésén dolgozik a börtönök túlszűfoaltságáról. Az Emberi Jogok Európai Bíróságát hívják fel arra, hogy hozzon ítéletet olyan perekben, amelyeket az európai emberi jogi konvenció (EJEE) 3. Cikkének a vélelmezett megsértése miatt indítottak, mivel nincs elegendő élettér egy fogvatartott számára.

3. Ezek alapján a CPT azt a döntést hozta 2015 novemberében, hogy világosan megfogalmazza álláspontját és követelményeit az egy fogvatartottra jutó minimális élettérre vonatkozóan; ez a célja ennek a dokumentumnak.

4. Az ebben a dokumentumban hivatkozott cellák szokásos, fogvatartottak elhelyezésére szolgáló zárkák, illetve különleges, például fegyelmezésre használt, biztonsági, elkülönítő vagy magánzárkák. A váróhelyiségekkel és a hasonló rendeltetésű, nagyon rövid ideig használt helyiségekkel itt nem foglalkozunk.²

A élettérre vonatkozó minimális követelmények büntetés-végrehajtási intézetekben: általános szempontok

5. Monitoring tevékenységei során a CPT gyakran találkozott túlszűfoaltsággal a börtönökben. A CPT ismételten kiemelte a túlszűfoaltság következményeit látogatási beszámolóiban: agyonzsúfolt és nem higiénikus szálláskörletek; a magánélet folyamatos hiánya; a zárkán kívüli tevékenységek köre korlátozott, mivel nincs elegendő személyzet és létesítmények az igények kielégítésére; túlterhelt egészségügyi ellátás; megnövekedett feszültség, ami több erőszakos cselekményhez vezet a fogvatartottak, illetve a fogvatartottak és a személyzet között. A CPT úgy ítéli meg, hogy az egy fogvatartottra jutó minimális élettér kérdése alapvetően kapcsolódik az Európa Tanács tagállamainak azon vállalásához, hogy tiszteletben tartják a börtönbe küldött személyek méltóságát.

6. A minimális élettér kérdése első megközelítésben talán egyértelműnek tűnhet, de valójában egyáltalán nem az. A probléma mindjárt ott kezdődik, hogy a CPT által használt „minimális élettér” előírások különböznek az intézmény típusa szerint. Egy olyan zárkára a rendőrkapitányságon, ahol általában csak egy pár óráig, de legfeljebb néhány napig tartanak fogva valakit, nyilvánvalóan más követelmények vonatkoznak, mint egy páciens szobájára a pszichiátrián; a börtöncella pedig megint csak teljesen más elbírálás alá esik, akár előzetes letartóztatott, akár jogerősen elítélt fogvatartottak lakják.

¹ Az Egyesült Nemzetek Kínzás elleni egyezményének a Fakultatív Jegyzőkönyve

² Ez a dokumentum nem foglalkozik a mozgástér kérdésével más olyan helyeken, ahol embereket fogva tartanak (rendőrkapitányságok, pszichiátriai létesítmények, idegenrendészeti fogva tartási létesítmények, stb.).

7. Másodszor, különbséget kell a szerint, hogy a kérdéses szálláskörletet hány ember számára tervezték (vagyis egy- vagy többszemélyes zárkáról van-e szó). A „többszemélyes” kifejezést is definiálni kell. A kétszemélyes zárka valószínűleg különbözik egy olyantól, ahol mondjuk hat vagy több fogvatartott lakik. Ami a sokszemélyes hálótermekeket illeti, ahol több tucat, de néha akár száz fogvatartott is lakik, ³a CPT-nek alapvető ellenvetései vannak, amelyek nem csak az egy fogvatartottra jutó élettérre vonatkoznak, hanem magára a koncepcióra is.

11th Általános Jelentésében⁴ a CPT magát az elképzelést bírálta, hogy a fogvatartottakat sokszemélyes hálótermekben helyezték el; ahol gyakran rendkívül szűk és egészségtelen körülmények uralkodnak. A magánélet hiánya mellett a Bizottság azt is tapasztalta, hogy ezekben a hálótermekben gyakori a megfélemlítés és az erőszak is, és a személyzet csak rendkívül nehezen tud rendet tartani. Emellett az egyes fogvatartottak megfelelő, egyéni alapú és az igényeik szerinti besorolása szinte lehetetlenné válik. ⁵ A CPT ezért régóta azt javasolja, hogy a sokszemélyes hálókörletekről álljanak át a kisebb lakóegységekre.⁶

8. Harmadszor, a CPT a börtönrezsimit is figyelembe vette, amikor értékelt a cellaméreteket az általa felállított követelményrendszer fényében (lásd alább a 21. pontot).

A CPT minimális előírása az élettérre vonatkozóan

9. Az 1990-es évek óta a CPT kidolgozott és alkalmazásba vett bizonyos ”bevett gyakorlatot” arra vonatkozóan, hogy egy fogvatartott számára mekkora élettérnek kell rendelkezésre állnia egy zárkában.

- 6m² élettér az egyszemélyes zárkákban
- 4m² élettér egy fogvatartottra a többszemélyes zárkákban

10. Ahogyan a CPT világossá tette az elmúlt évek során, a minimális élettérbe nem számítandók bele a zárkákban belüli szaniter blokkok. Ennek megfelelően, egy egyszemélyes zárkában 6m² helynek kell lennie, plusz a szaniter blokkhoz szükséges hely (általában 1-2 m² közötti terület). Ehhez hasonlóan, a szaniter blokk által elfoglalt helyet nem lehet beszámítani a többszemélyes zárkáknál előírt személyenkénti 4m²-be. Emellett azokban a zárkákban, ahol egynél több fogvatartottat helyeztek el, a szaniter blokkot teljesen meg kell osztani.

11. Mindezekon felül, a CPT álláspontja szerint a fogvatartottak lakókörleteként használt zárkáiban legalább 2 m távolságnak kell lenni a falak között, illetve 2,5 m távolságnak a padló és a mennyezet között.

³ Amikor például 1995-ben a CPT ellátogatott egy romániai börtönbe, azt látta, hogy egy kb. 80m²-es hálóteremben 88 fogvatartott lakik, 2009-ben pedig a CPT egy ukrain fegyencetlepre látogatott el, ahol a 200m² -es hálóteremben 114 ágy volt.

⁴ CPT/Inf (2001) 16, 29. bekezdés.

⁵ Lásd például a 2013-as görögországi beszámolót, ahol ilyen állapotokat tapasztaltak két börtönben (CPT/Inf (2014) 26, 105 és 106 bekezdések).

⁶ Lásd például a 2009. évi ukrain látogatásról írt beszámolót (CPT/Inf. (2011) 29, 113. bekezdés).

Magasabb szintű követelmények szorgalmazása

12. Ez Európai Börtön szabályok (2006) 18.5 Szabálya szerint „A fogvatartottakat éjszakára általában egyszemélyes zárkákban kell elhelyezni, kivéve ha valamiért célszerű, hogy többszemélyes zárkában aludjanak.” Az Európa Tanács számos tagállamában a fogvatartottakat valóban egyszemélyes zárkákban helyezik el, melyeknek a mérete gyakran 7.5m² és 9.5m² között van. A CPT következetesen azt szorgalmazza, hogy az egyszemélyes, 6m² alatti zárkákat (a szaniter blokkot nem számítva) vagy vonják ki a használatból, vagy növeljék meg a méretüket, hogy elegendő életteret biztosítsanak egy fogvatartott számára.

13. A 4m²-es élettér követelményének a meghatározásakor a CPT egyrészt azt a trendet vette figyelembe, hogy több nyugat-európai országban 8-9 m²-es, eredetileg egyszemélyesre tervezett zárkákban két személyt helyeznek el, másrészt pedig azt, hogy különböző közép- és kelet-európai országokban vannak olyan büntetés-végrehajtási létesítmények (fegyencetelek), ahol nagyszámú fogvatartott lakik egy-egy hálóteremben.

14. Habár a CPT soha nem adott külön meghatározást arról, hogy mit ért „többszemélyes” alatt, a látogatási jelentések elemzése alapján azt mondhatjuk, hogy a kettő-négy fogvatartottra méretezett cellák felelnek meg implicit módon ennek a fogalomnak.⁷ Ennek megfelelően, a CPT következetesen azt hangoztatja, hogy a 8m²-es zárkák két fogvatartott számára, a 12m²-esek három, a 16m²-esek pedig négy fogvatartott számára elfogadhatók. Ugyanakkor nem egy esetben a CPT azt is megállapította, hogy a 8m²-es (vagy 8-9 m²-es) zárkákban „lehetőleg” (Szlovénia 2006, Magyarország 2013) vagy „ideálisan” (“*idéalement*”) (Belgium, 2009) csak egy fogvatartottat helyezzenek el, vagy ezeket „legfeljebb egy fogvatartott elhelyezésére használják, kivéve különleges esetekben, amikor nem célszerű egyedül hagyni egy fogvatartottat” (Egyesült Királyság, 2003.). A 2011-es hollandiai látogatásáról szóló jelentésében a Bizottság azt írta, hogy a 8 és 10 m² közötti nagyságú, kétszemélyes zárkákban történő elhelyezés „kényelmetlenségekkel járhat” a fogvatartottak számára, a 2011-es írországi látogatásról készült jelentésében pedig azt ajánlotta, hogy „erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy amennyire lehetséges, ne helyezzenek el két fogvatartottat a 8 m²-es zárkákban.”

15. A fent említett példák egyértelműen azt mutatják, hogy még az egy fogvatartottra jutó 4m²-es előírás alkalmazása is eredményezhet szűk helyet, ha kisszámú fogvatartott zárkáiról van szó. Valójában ha figyelembe vesszük, hogy a 6m²-es élettér a minimális mértéket jelenti, amit egy egyszemélyes zárkában elhelyezett fogvatartott számára biztosítani kell, nem magától értetődő, hogy egy 8m²-es zárka elegendő életteret biztosít két fogvatartott számára. A CPT véleménye szerint érdemes legalább törekedni ennél nagyobb élettér biztosítására. Végül is, a 4m²-es követelmény egy *minimális* követelmény.

16. Ezen okok miatt a CPT úgy döntött, hogy egy *kívánatos* követelményt fog szorgalmazni a több- de legfeljebb 4 személyes zárkák esetében azzal, hogy minden további fogvatartottnál 4m² többlet életteret ír elő az egyszemélyes zárkákra vonatkozó 6m²-en felül:

- 2 fogvatartott: legalább 10m² (6m² + 4m²) élettér + szaniter blokk
- 3 fogvatartott: legalább 14m² (6m² + 8m²) élettér + szaniter blokk
- 4 fogvatartott: legalább 18m² (6m² + 12m²) élettér + szaniter blokk

17. Más szóval, az lenne a kívánatos, ha egy 8-9 m²-es zárkában csak egy fogvatartott kapna helyet, egy 12 m²-esben pedig legfeljebb kettő.

18. A CPT az Európa Tanács valamennyi tagállamát arra biztatja, hogy ezeket a magasabb szintű követelményeket alkalmazza, különösen új börtönök építésénél.

⁷ Lásd például a 2013-as lengyelországi látogatásról kiadott jelentést (CPT/Inf. (2014) 21, 49. pont).

A minimális követelmény összehasonlítva az embertelen és megalázó bánásmóddal: a kettőt meg kell egymástól különböztetni

19. Az Emberi Jogok Európai Bíróságához egyre több fogvatartott fordul olyan keresettel, amelyben azt állítják, hogy embertelen és megalázó körülmények között tartják őket fogva, számos más fogvatartottal kell a zárkájukat megosztani, és így csak nagyon kevés élettér marad a számukra. A Bíróságnak ítéletalkotása során el kell döntenie, hogy az EJEE 3. Cikkének a megsértését jelenti-e az, ha a fogvatartottak zárkáiban nagyon kevés az élettér (általában kevesebb, mint 4m²).

20. A CPT-nek mint megelőző monitoring testületnek azonban más a feladata. A felelősségi körébe nem tartozik bele annak a kimondása, hogy egy bizonyos helyzetben megvalósul-e az EJEE 3. Cikke szerinti embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés.⁸ Ugyanakkor a látogatások során a Bizottság minden képzeletet alulmúló börtönviszonyokkal szembesült, amelyek az egyik beszámoló leírása szerint „sértik a civilizált társadalom normáit.” Ezért több látogatási jelentésben azt írta, hogy az erősen túlszűfolt börtönökben tapasztalt viszonyok megvalósítják az „embertelen és megalázó bánásmódot.”

21. A CPT soha nem vélekedett úgy, hogy a zárkaméretre vonatkozó követelményei abszolút jellegűek. Más szóval, nem helyezkedik automatikusan arra az álláspontra, hogy egy kisebb eltérés a minimális követelményektől már az érintett fogvatartott(ak) embertelen és megalázó bánásmódját valósítja meg, amennyiben más, könnyítő tényezők is vannak, különösen például az, ha a fogvatartottaknak módjuk van arra, hogy minden nap idejük egy részét a zárkájukon kívül töltsék (pl. műhelyekben, képzésen vagy más tevékenységekkel). Ugyanakkor a CPT ezekben az esetekben is azt javasolja, hogy tartsák be a minimális követelményt.

22. Másrészt ahhoz, hogy a Bizottság kimondhassa, hogy a fogva tartás körülményei megvalósítják az embertelen és megalázó bánásmódot, a zárkáknak vagy rendkívül mértékben túlszűfoltaknak kell lenniük, vagy pedig, mint a legtöbb esetben, több negatív elemnek kell együttesen jelen lennie, így például ha nincs elegendő ágy minden fogvatartott számára, rosszak a higiénés viszonyok, feregfertőzöttség áll fenn, elégtelen a szellőzés, a fűtés vagy a világítás, nincsenek a zárkáknak szaniter blokkok, ezért a zárka lakói kénytelenek vödörbe vagy palackokba üríteni. Valójában igen csekély a valószínűsége annak, hogy egy fogva tartási hely rendkívül szűk legyen, miközben jól szellőzik, tiszta, és elegendő számú ágy van benne. Ezért nem meglepő, hogy a CPT gyakran felsorolja inkább azokat a tényezőket, amelyek szörnyű fogva tartási körülményeknek tekintendők ahelyett, hogy egyszerűen csak az elégtelen élettérre hivatkozna. Emellett - de semmiképpen nem minden esetben - más, a körülményekhez közvetlenül nem kapcsolódó viszonyokat is számba vesz a CPT amikor egy-egy konkrét helyzetet értékel. Az ilyen tényezők közé tartozik az, ha kevés időt lehet csak a zárkán kívül tölteni, és általánosságban rossz a börtönrendszer; kevés lehetőség a szabad levegőn történő testmozgásra; éveken keresztül megfosztják a fogvatartottakat a rokoni kapcsolattartástól, stb.

23. A jelen dokumentumhoz csatolt Melléklet tartalmazza azoknak a tényezőket (nem számítva az egy fogvatartottra jutó életteret) a nem teljes körű listáját, amelyeket számításba kell venni a börtönben uralkodó fogva tartási viszonyok értékelése során.

⁸ Lásd ebben a tekintetben az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény (ECPT) 17. Cikkének (2) pontját.

Következtetés

24. Ennek a dokumentumnak az a célja, hogy iránymutatást adjon a gyakorló szakembereknek és más érintett feleknek annak a kinyilvánításával, hogy a CPT minimumkövetelményei alapján mekkora lélettérnek kell jutnia a fogvatartott(ak)ra egy adott zárkában. Végző soron a bíróságoknak kell eldönteniük, hogy egy adott személy szenvedett-e annyira, ami elérte az embertelen vagy megalázó bánásmód mértékét az EJEE 3. Cikkének alkalmazásában, figyelembe véve mindenfajta tényezőt, beleértve az érintett személy testalkatát is. Az egy személyre jutó négyzetméterek száma csak egy, bár gyakran nagyon jelentős, akár döntő tényező.

25. A CPT következetesen bírálja azokat a körülményeket, ahol a fogvatartottaknak személyenként kevesebb, mint 4m² lélettér áll a rendelkezésére többszemélyes, illetve kevesebb, mint 6m² egyszemélyes zárkákban (mindkét esetben ide nem értve a szaniter blokkot), és rendszeresen felhívja a hatóságokat, hogy nagyobbítsák meg (vagy vonják ki a használatból) az ilyen egyszemélyes zárkákat, vagy kevesebb fogvatartottat helyezzenek el a többszemélyes zárkákban. A CPT elvárja, hogy ezeket a minimális lélettér követelményeket szisztematikusan alkalmazzák az Európa Tanács tagországainak valamennyi börtönében, és reméli, hogy egyre több ország fog arra törekedni, hogy betartsa a CPT „kívánatos” előírásait a többszemélyes zárkákban.

MELLÉKLET

Példák más, szintén mérlegelendő szempontokra a börtönökben jellemző fogva tartási körülmények értékelésekor

Karbantartottság és tisztaság

- A záraknak, beleértve azok bútorzatát is, megfelelően karbantartott állapotban kell lenniük, és minden erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy a lakókörletek tiszták és higiénikusak legyenek.
- Mindenféle fégfertőzést hatásos intézkedésekkel kell kezelni.
- A fogvatartottakat el kell látni a szükséges személyi higiéniai termékekkel és tisztítószerekkel.

Természetes megvilágítás, szellőzés és fűtés

- A fogvatartottak valamennyi lakókörletének (az egy- és a többszemélyes záraknak is) természetes megvilágítást kell kapniuk, illetve annyi mesterséges megvilágítást, ami lehetővé teszi az olvasást.
- Ugyanígy elégséges szellőzésnek kell lennie ahhoz, hogy a levegő folyamatosan cserélődjön a zárakon belül.
- A zárakat megfelelően fűteni kell.

Szaniter blokk

- Minden zárkában kell lennie legalább egy toalettnek és egy mosdókagylónak. A többszemélyes zárakban a szaniter blokkot teljesen fel kell osztani (vagyis a mennyezetig).
- Abban a kevés börtönben, ahol nincsenek zárkán belüli szaniter blokkok, a hatóságoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a fogvatartottak azonnal elmelessenek az illemhelyre, amikor csak szükségük van rá. Ma már Európában sehol nem kell „kivinni a küblit”, megszűnt ez a gyakorlat, ami megalázó volt mind a raboknak, mind pedig az őrknek, akik felügyelték ezt a munkát.

Mozgás szabad levegőn

- A CPT úgy véli, hogy minden fogvatartott számára lehetővé kell tenni naponta legalább egy óra mozgást szabad levegőn. A testmozgásra használt udvar legyen tágas, és elég jól felszerelt ahhoz, hogy a fogvatartottaknak valódi lehetőségük legyen a mozgásra (pl. sportolásra); és legyen pihenési lehetőség is (pl. pad), illetve olyan rész, amely védelmet nyújt a kedvezőtlen időjárás ellen.

Értelmes elfoglaltság

- A CPT már régóta ajánlja, hogy a fogvatartott számára tegyenek lehetővé többféle célzott tevékenységet (munka, szakmatanulás, oktatás, sport és rekreáció). Éppen ezért a CPT az 1990-es évek óta hangsúlyozza, hogy az lenne a kívánatos, ha a fogvatartottak - mind jogerős elítéltek, mind az előzetes letartóztatottak - naponta nyolc órát töltenének a zárkájukon kívül ilyen tevékenységekkel, a jogerősen elítélt fogvatartottaknál pedig a rezsimek még ennél is kedvezőbbnek kellene lennie.